

**МАЛЦИНСТВОТА В СЪВРЕМЕННАТА ЧЕШКА
ЛИТЕРАТУРА, ИЛИ ТРЕВОГАТА КАТО ВОДЕЩ МОТИВ
В БЕЛЕТРИСТИКАТА ЗА МИГРАЦИЯТА**

Михал Чуржин
Университетът в Храдец Кралове

**MINORITIES IN THE CONTEMPORARY CZECH LITERATURE
OR THE ANXIETY AS A DETERMINING
MOTIF FOR THE FICTION ABOUT MIGRATION**

Michal Čuřín
University in Hradec Kralove

The paper deals with the interpretation of the contemporary Czech literature on migration issues. The text describes the narrative strategies used by authors to confirm their worldview and the view of migration and migrants. The main motif is the anxiety that comes from the fear of the unknown.

Key words: anxiety; Czech literature; migration

От гледна точка на Италия там, където се простира Чехия, не е нищо друго освен земя на варварска култура и на варвари. Този поглед вече две хиляди години не се е променил, а и няма защо да се променя. Италия може от време на време да изпадна в критично състояние, но нейният упадък означава нещо съвсем различно в сравнение с чешката дефективност: италианският упадък означава умора от слънцето и леност, докато чешката дефективност означава генетически заложена неспособност. Да бъдеш италианка, означава лениво да се припичаш и да мъркаш на слънце, докато за чехкинята не остава друго, освен да бъде коварна усойница.

Давид Забрански, *Отвъд Алпите*

Войната в Сирия и социално-икономическите причини в Африка, предизвикващи мощни миграционни вълни в посока към Европа, създават условия за пораждането на дискурс, който през последните четири години оказва силно влияние върху обществения дебат в Чехия. Медийната среда е наситена с наративи за съдбините на мигран-

тите, към които цялото общество манифестира про- или антибежанска аргументация. От тази истински идеологическа битка не остава встрани и чешката художествена литература, в която биват тематизирани сблъсъкът на култури и религии, миграционните процеси, възможното съжителство с новодошлите бежанци. Нашите разсъждения ще покажат, че основният елемент, върху който се конструира съвременното литературно отношение към миграцията, е тревогата.

През 2015 г. излиза пространният роман на **Лудек Фриборт** *Под знака на полумесеца (Pod znamením půlměsíce)* с подзаглавие *Истории под властта на исляма в Европа (Příběhy z Evropy pod vládou islámu)*, в който се проектира визията за опустошена Европа през втората половина на ХХІ век, станала жертва на унищожителна ислямизация. Преди политическата промяна през ноември 1989 г. авторът е емигрант в Западна Германия, поради което сюжетът е локализиран в различни европейски градове, белязани от процесите на разруха. Ислямът е представен като деструктивна религия, която води до разпад на действащите обществени механизми, осигуряващи икономическа стабилност, и вследствие на това в крайна сметка Европа се връща в своята преиндустриална фаза.

На много места в текста се проблематизира устойчивостта на западната цивилизация, чиито културни и политически институции не издържат на конкуренцията с хищническата мъжествена природа на исляма.

Независимо че действието е пренесено в недалечното бъдеще, Фриборт влиза в полемика със съвременните си опоненти. Така например в образа на философа Беловодски лесно можем да разпознаем Вацлав Белохрадски¹:

Имаше видими симптоми за това, че чешката история беше засегната от нелечима болест. Известният критик на капитализма – професор Беловодски, беше първият, който усети вятъра на промяната в своите платна и се захвана да пропагандира с философска рафинираност размисли за упадъка на западната цивилизация и за това, че е дошъл моментът тя да бъде заменена със свежата, енергична, социално справедлива и необременена от миналото на колониализма сила на исляма. От време на време замлъкваше, след като получаваше за своите речи юмрук в устата в някой тъмен ъгъл на стара Прага, но щафетата поемаха други...

(Фриборт 2015: 190)

---

¹ Вацлав Белохрадски (Václav Bělohradský, 1944) е чешки философ и социолог, бивш емигрант в Италия, който след 1989 г. се завръща в Чехия. – Б. пр.

В подобни случаи става така, че посредством образа на чужденца се изразява гледната точка за собствената цивилизация, излязла от правия път. Според този нов спасител на Европа (sic!) континентът е доведен до ръба на разрухата от деспотичния произвол, заменил свободата, и вследствие на това, че вместо за човешки права, за права на жените и на децата се говори за техните задължения, че политиците се отвръщат от своя народ, и най-вече заради това, че е потисната свободната воля (пак там: 396 – 397).

Тази мрачна визия според автора може да бъде променена, ако се потърси фундаментът на европейската цивилизация, ако тя се завърне към Златния век, към своите корени, към традициите на нашите предци. Спасението е извън прогнилите големи градове, които са безвъзвратно погубени, тъй като са завладени от мюсюлманите и следователно са разложени от нихилизма. Истинските ценности трябва да се търсят на село – там, където е ежедневието тежък и безропотен труд на човека, обработващ земята. И както заключава авторът, новият европейец трябва да се откаже да съчувства на онези, които страдат, но не приемат факта, че за тяхното окаяно състояние е виновен ислямът (пак там: 427).

Идеята за промяна и нова подредба на обществото, за динамика, свързана с преместването на големи маси от хора, за среща с непознатото извиква в действие самосъхранителния механизъм, изразяващ се в търсене на илюзорни решения. Временен изход Фриборт вижда в бягството от обществото, намиращо се в процес на трансформация, а по всичко личи, че отделният човек не е в състояние да влияе върху промените. В края на текста авторът сам стига до извода, че бягството не може да преодолее тревогата, и предлага други нефункционални защитни реакции – вече дългосрочни, каквато е агресията, обусловена от нативистичното възприятие на обществената форма на живот.

В своята новела *Умората на материала* (*Únava materiálu*, 2016) **Марек Шинделка** пресъздава мъчителния път на двама братя, които те изминават от една разтърсвана от война страна към северна европейска държава. Авторът обръща внимание върху преживяванията на героите-протагонисти и с натуралистична безпощадност разкрива най-дълбоките пластове на техния вътрешен свят, а в отделни ретроспективни моменти – и безграничните им страдания, причинени от войната.

Независимо от интроспективния план на разказа в него лесно може да бъде забелязан и медийният наратив, особено в онези моменти, които предизвикват определена емоционална реакция. Авторовият избор на протагонисти, които са твърде млади, дори непълнолетни;

които са самотни и разчитат само един на друг; които са изоставени на произвола на безразлични, коварни или враждебни трафиканти на хора; които, без да имат вина, носят последствията от жестокостите на войната; които търсят сигурност в живота, мислейки същевременно за родната земя – всичко това говори за една находчиво конструирана творба.

Вместо живия образ на другия/чуждия на преден план излизат илюзиите на мигранта, изтъкани от откъси от телевизионни репортажи, чието предназначение е да осигурят инфотейнмънт на публиката. Необходимо е да си поставим въпроса за кого е предназначен този текст. Без съмнение той не е писан, за да бъде четен от мигранти, тъй като те нямат възможност да го разберат, а освен това той не би бил полезен за тях, понеже не предлага реално решение, което би облекчило тяхното положение, и не допринася за познание на другия. Художествената картина само затвърждава предварителните нагласи, макар първоначалният замисъл да е бил да ги преобърне.

Тук ефектът на просветлението се превръща в обикновен сантиментален талисман, потребен на европейца за негово лично душевно успокоение и удовлетворение от това, че споделя и подкрепя хуманистичните ценности, и за да се убеди в собствената си невинност относно съдбата на мигранта. Вероятно такъв текст има за читателите терапевтичен ефект, тъй като прогонва тяхната тревога, която се корени както в собственото им бездействие или неспособност да оказват помощ, така и в смутената от личното им благоденствие съвест.

В текста на Шинделка двата свята – на мигрантите и на европейците, в действителност се разминават. Това са паралелни светове и тази тяхна форма на съществуване се оказва неразрушима и нищо не може да я промени. Когато европейецът срещне мигрант, той заема позата на висшестоящ и приема патерналистична роля: разпорежда се, препоръчва, съветва, отхвърля, наказва². В новелата например нито един сириец, афганистанец или сомалиец не дава глас на своето достойнство. В представите на бежанците Европа е земя на свободата, но вместо това в текста тя се превръща в топос, който рамкира и подчинява живота на мигрантите по същия начин, по който и земята, от която идват.

И Шинделка не пропуска да включи в своя текст агресията – главният герой е нападнат от група младежи, завладени от идеята, че мигрантът не заслужава да се отнасят към него човешки. Но дори и в този момент повествованието не звучи автентично, тъй като от устата

---

² Срвн. например темата за бежанците в канадската белетристика (Доусън 2017).

на агресорите звучат хилядократно повтаряните клишета. Пасивното поведение на бежанците не е аргументирано и единственото основание то да бъде включено в сюжета, се свежда до това да сложи още една тухла в изградената вече представа за живота на мигрантите.

В романа на **Давид Забрански** *Отвъд Алпите* (*Za Alpami*, 2017) се срещат по кундеровски вмъкнати есеистични пасажии, интонирани на фона на миграционната криза. В този роман се откроява като основен проблем кризата на идентичността, която протагонистите изживяват. Главните герои са немци – лекарят Матиас и Мария, които са съпрузи и на пръв поглед имат успешна кариера и благосъстояние, но самите те не смятат, че са осмислили живота си пълноценно в една от най-развитите страни в Европа. Майката на Матиас – Катарина, е емигрирала някога от Чехословакия в Германия и е успяла да осъществи своята мечта за щастлив живот на Запад: омъжва се за богат немски бизнесмен и скъсва с чешките си корени, а като писателка постига успех с книги, отричащи другите култури. Стремещът ѝ да се впише в немската среда, е в корелация с омразата ѝ към всичко, което е различно.

Нейният син изпитва аналогична раздразнителност към другостта, но при него това чувство се изразява в пренебрежително отношение към сексуалните му обекти, които нерядко са източноевропейки. Тази черта на неговия характер е експлицирана посредством сцени, които го представят като насилник, манифестиращ чрез секса своята доминация. Да всява страх, за него е привилегия на белия мъж, гарантирана безпрекословно от настъпващата промяна в Европа. Забрански умишлено изгражда (при това не единствен) парадокс, карайки своя персонаж да си мисли, че не постъпва като шовинист или расист, но всъщност е точно обратното – Матиас смята себе си за нещо много повече от източноевропейците, които не са достигнали културното равнище на западните страни.

Жената на Матиас – Мария, като тип поведение стои между двата изведени по-горе персонажа. Тя е италианка от изискано семейство и се интересува единствено от собствения си начин на живот, а представата си за Източна Европа откровено изразява по следния начин:

Стената между Изтока и Запада никога не е падала, а само променя фасадата си. Протеста на Вишеградската група³ срещу бежанската криза западноевропейците определиха като нехуманен и като проява на несо-

³ Във Вишеградската група влизат бившите източноевропейски държави Полша, Унгария, Чехия и Словакия. – Б. пр.

лидарност, но на практика това само улесни тяхното решение те също да отхвърлят бежанците, до което тъй или иначе щяха да стигнат.

(Забрански 2017: 360)

Според Забрански между европейските народи непрестанно има идеологическа битка за право на съществуване и за признание – сякаш национализмът на деветнадесети век никога не си е отивал. От този роман не може да се съди за образа на Чехия и на чехите през западноевропейските очи, но може ясно да се каже каква е позицията на Забрански по този въпрос. Съпоставката със западните модели и с луксоznите марки на производство, отношението към създадените популярни персонажи, на които чехите гледат с пренебрежение или ги използват за забавление – всичко това сигнализира за невротичното разбиране на Забрански за чешкостта. Пониженото самочувствие се базира на външната страна на живота, на жаждата за признание, което да ги издигне по-високо от останалите народи – а това свидетелства за всепроникващия страх от собствената малоценност. Проекция на тази тревога може да бъде открита у всеки един от героите. Пространният разказ за превъзходство, власт и страх от незначителност на съществуването излъчва познание за себичната представа за собствената идентичност.

Трите анализирани текста реагират по свой начин на сътресението, които през последните години преживява Европа. Би било погрешно и трите прозаически произведения да бъдат възприемани единствено като отражение на миграционната криза, която вече видимо отшумява, а след няколко години ще породи друг отзвук, не по-малко сложен. Това са текстове, които посредством изключително ярки образи правят видими опасенията и страховете, които все още битуват в чешкото общество. Пресечната зона на разгледаните книги е тревогата от загуба на контрол над собствената съдба, изживявана и в личен, и в обществен план, и тази тревога личи в представата за чехите като жертва и като обект на чужди враждебни интереси. Така се очертава двойната оптика, която с изумителна точност открива механизмите на автоманипулация, но не успява да разпознае себе си като инициатор на насието.

ЛИТЕРАТУРА

Доусън 2017: Dawson, Carrie. 'Treaty to Tell the Truth': The Anti-Confessional Impulse in Canadian Refugee Writing. // *Canadian Literature* 234, 2017, 14 – 31.

- Забрански 2017:** Zábanský, David. *Za Alpami*. Vydání první. [Brno]: Větrné mlýny, 2017.
- Симоеш да Силва 2013:** Simoes da Silva, T. Displaced selves in contemporary fiction, or the art of literary activism. // *Australian Literary Studies* 28.4, 2013, 65 – 78.
- Тихи, Мартинек, съст. 2002:** *Česká a polská emigrační literatura: sborník z mezinárodní vědecké konference = Emigracyjna literatura czeska i polska: materiały z międzynarodowej konferencji naukowej: [Opava, 14.-15. listopadu 2001]*. Vyd. 1. Tichý, Martin, Martinek, Libor, (ed.). Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemiky a knihovnictví, 2002.
- Фриборт 2015:** Frýbort, Luděk. *Pod znamením půlměsíce: příběhy z Evropy pod vládou islámu*. 1. vydání. Krásná Lípa: Marek Belza, 2015.
- Шинделка 2016:** Šindelka, Marek. *Únava materiálu*. Vydání první. Praha: Odeon, 2016.

Превод от чешки: Жоржета Чолакова